

BÁLINTH Gyula
KARDA Zoltán
MAGYAROSI Sándor
SÁNTA István Zsolt

„Kontaktövezet”, 1999. tavasz (Kutatási terv és előmunkálatok)

(Kivonat)

A jelentés a hasonló nevű délkelet-erdélyi etno-kultúr-geográfiai kutatóprogram 199. tavaszi munkáját összegezi. Behatárolja a kutatási tárgyat és a kutatási területet, és három, a kutatott térségbeli problémákra nézve reprezentatív szűrőpróba alapján (három település – értékelésük összefoglalója a jelentés része) rögzíti/megállapítja a hosszabb távúra tervezett rendszeres kutatómunka módszertani kérdéseit és elsőbbségeit.

A „Kontaktövezet” Délkeleti Intézet-programot a Magyar Oktatási Minisztérium finanszírozza.

A. Kutatási szempontok

1. A kutatás tárgya :

Népességföldrajzi mobilitási folyamatok a délkelet-erdélyi, az egykori székely és szász székek közötti, történetileg labilis közigazgatási és birtokviszonyú területsávban, amelynek legjellemzőbb elemét a volt Felsőfehér megyei enkláv-sor képezi. A települések etnikai viszonyai és folyamatai. Családszerkezet szerepe.

2. Kutatási terület, kutatási pontok

A vizsgált területsáv fontosabb részei:

- a. Bodzavidék (a történeti Bodzamező) román településtömbje
- b. A barcasági csángó települések (Tíz-falu) román, magyar, roma közösségei
- c. A területsáv további, volt Felsőfehér

megyei, román, magyar, roma közösségek által lakott települései (Nyén–Bodola, Székföld, Oltkanyar, Sárkány–Fehéregyháza sáv stb.)

d. Királyföldi települések román, szász, magyar, roma közösségekkel

Kiterjesztés (lehetősége) a székelyföldi peremsávra (ill. a Barcaság többi településére).

Idei kutatópontok: Bodzakraszna, Nagypatak, Nyén, Bodola, Dobolló, Kökösbács-telek, Erősd, Apáca, Krizba, Barcaújfalu, Halmágy, Kóbor, Lemnek, Nagymoha, Mese, Kaca. Ebből első, reprezentatív szűrőpróbanak terepkiutatásra a következő három falut választottuk ki:

- Dobolló – KARDA Zoltán
- Krizba – MAGYAROSI Sándor
- Kaca – SÁNTA István Zsolt

3. Kutatási módszerek:

etno-kultúr-geográfiai vizsgálatok

3.1. Egyházi és állami levéltárakban található vonatkozó történeti dokumentáció feldolgozása

3.2. A település családszerkezetének szinkron vizsgálata

3.3. A település belső interetnikus kapcsolatrendszer:

- lokális szomszédsági kapcsolatok
- vérségi kapcsolatok
- társadalmi kapcsolatok (hierarchia)
- endogámia a párválasztásban (intra- és interetnikus)

– gazdasági kapcsolatok

– művelődési kapcsolatok

3.4. A település külső kapcsolatai:

- gazdasági kapcsolatok
- művelődési kapcsolatok
- felekezeti kapcsolatok
- interetnikus kapcsolatok
- párválasztás exogámiája
- intra- és interetnikus kapcsolatok

3.5. Lokális és szociális mobilitás hatásai:

- urbanizáció hatása
- mezőgazdaság szövetkezetesítése
- iparosítás hatása
- elnéptelenedés
- elöregedés

– etnikai összetétel (arányok változása)

3.6. Túlélési stratégiák, beilleszkedés,

asszimilációs problémák:

– értelmiségi próbálkozások

– gazdasági és demográfiai potenciál

3.7. Identitás, azonosságépítés :

– egyház szerepe

– iskola szerepe

– etnikus sztereotípiák és hatásaik

4. A kutatás tervezett időtartama:

2 év (1999–2000)

B. Az 1999. tavaszi előmunkálatok összefoglaló kiértékelése

1. Jelenkori történeti folyamatok

A második világháborút követően a terület népességének etnikai összetétele jelentős változásokat szenvedett; a szászok tömeges, a magyarok kisebb méretű, de hatását hosszú távon szintén éreztető kitelepedése a két népcsoport számbeli fogyásához vezetett. Az előbbi etnikum csaknem teljesen elvándorolt, ennek következtében egyfajta etnikai és demográfiai „légüres tér” keletkezett. A többé-kevésbé kiürülő települések korábbi lakosságának helyébe eltérő kultúrájú és nyelvű lakosság telepedett. A korábban magyar többségű falvakban nem került sor ilyen méretű lakosságcserére, de az egyes etnikai csoportok számbeli aránya jelentősen, a terület lakói számára is jól érzékelhető módon megváltozott.

2. A ki- és betelepülés három szakasza és a fontosabb tényezők:

2.1. 1944–1962

a. A háborút követő népmozgások (a megtorlástól való félelem)

b. A szocialista népességgazdálkodás által okozott népmozgások, kényszerlakhelyek bevezetése a kulákoknak nyilvánított személyek számára, román lakosság betelepítése.

2.2. 1970–1989

a. A szocialista urbanizáció következtében beinduló migráció.

b. A Románia és a Német Szövetségi Köztársaság között létrejött titkos államközi

egyezmény alapján a szász etnikumhoz tartozók „kiárusítása”.

2.3. 1989 után

A rendszerváltást követő elvándorlás

3. Etnikai sajátosságok szerepe (családszerkezet, kulturális jellemzők)

A betelepülők nagy része a roma etnikum köréből került ki. Az etnikai arányok megváltozását nagyban elősegítette az utóbbi etnikum sajátos családmoddelle (a négy-öt gyermekes családszerkezet).

Az etnikai szerkezet átalakulásának következtében egy sor társadalmi és kulturális különbség jelentkezett a korábbi és az újonnan bevándorló lakosok között, amely konfliktushelyzetek létrejöttéhez vezetett/vezethet.

4. A szűrőpontokban végzett kutatás eredményeinek összegzése

a. Dobolló

Dobolló község az alsóháromszéki medence és a bodzai hegyvidék kontaktzónájában található. A település különböző földrajzi egységek találkozásánál fekszik – ez rányomta bélyegét a község társadalmi, kulturális és gazdasági viszonyaira. A Bodzai-kapu, a Olt völgye és a Barcaság közelsége meghatározta a különböző népességföldrajzi paraméterek alakulását.

A település népességi változásait számos tényező befolyásolta az elmúlt fél évszázadban. A többségében románok által lakott település életében az igazi változások a 60-as években következtek be. A többségi románság mellett megjelent a főként Buzău és Prahova megyéből származó roma etnikum. A bevándorlás okai többé-kevésbé: társadalmi (konfliktushelyzetek a származási vidéken a többségi románsággal), de főként gazdasági (a domináns agrárfunkcióval rendelkező vidékek nem nyújtottak a népcsoportnak megfelelő életformát). A lépcsőzetes betelepülés első Kárpátokon inneni állomása Bodzakraszna és Szitabodza voltak. A Dobollóra betelepült román anyanyelvű roma közösség az ideiglenes letelepedést választotta, hogy idővel áttelepüljön a fokozatosan kiüregedő Olt-völgyi

magyar falvakba (Bölon, Hidvég, Apáca). A továbbköltözés folyamata egészen a 90-es évek közepéig tartott, és ennek credményeként a cigányság – nem alkotva egységes közösséget – mind társadalmi, mind gazdasági szempontból perifériára szorult. A 640 fős roma etnikumnak (a település összlakosságának 64%-a a becslések szerint) a falu életébe való integrálásával az utóbbi öt évben a helyi községi tanács próbálkozott. A próbálkozás kizárólag gazdasági fellendítésre, a közösség gazdag kulturális örökségének a megőrzésére irányultak. A település fakitermeléssel és mezőgazdasággal foglalkozó cigány közösségét szoros rokoni szálak fűzik az Olt-völgyi és barcasági cigány közösségekhez.

A közösség cigány (roma) identitástudata jelentősen változott az elmúlt húsz évben. Míg az 1977-es népszámlálás szerint 234 fő (18%) vallotta magát a közösség tagjának, 1992-ben a teljes etnikum románnak vallotta magát, annak ellenére, hogy nem tagadják cigány eredetüket. A többségében ortodox vallású közösség körében az utóbbi években igen elterjedtek a neoprotesztáns vallások (pünkösdistá, adventista).

A korábbi konfliktushelyzetek elkerülése végett a cigányság térbeli mobilitása elkerüli a települést, elősegítve a beilleszkedést.

A faluközösség konfliktuskezelő készségeként a helyi roma fiatalok állandó és időszakos munkahelyekhez jutottak, a falu életében igen gyakoriak a román–magyar–roma közös kulturális rendezvények.

b. Kaca

A Királyföld keleti részén, a homoródi dombságon fekszik. Közigazgatásilag Brassó megyéhez tartozik. A Homoród menti régi szász település első írásos említése 1299-ből való (Villa Felium néven). 1488-ban szerepel először Kaczendorf néven. Az egykori szász faluba a múlt században költöznek be magyarok, románok és románok. Az utóbbiak aránya nagyon elenyésző volt, századunk politikai eseményeinek hatására azonban a nemzetiségi struktúra teljesen megváltozik. Míg 1920-ban a falu összlakossága 1420 lakos, melyből román 594, magyar 106, szász 716, és csupán 6 roma lakossal ren-

delkezik, addig 1992-ben az 1122 főre zsugorodott településen az egyes közösségek nagysága is nagymértékben változik (a román 398 főre apad, magyar 196, a szász 20-ra csökken, a románok száma 508-ra duzzad). A terepadatok ma még több, mint egy 49% roma lakosságot mutatnak. A nemzetiségi arányok ilyen mértékű megváltozása és a közöttük létező kulturális különbségek szükségszerűen konfliktushelyzetek kialakulásához vezettek. A rövid idő alatt a százok után maradt „légüres tereket” kitöltő többségi roma közösség önmagában véve sem alkotott egy egységes közösséget, mivel az eddigi felmérések azt mutatták ki, hogy több, mint 22 különböző településről érkeztek. A különböző helységekről érkezett népesség nem volt képes kialakítani egy működő közösségi életet. Gyakorlatilag önálló társadalmi elemként, aleggységenként (család) önállóan voltak életképesek, függetlenek az egységes rendszertől.

A konfliktusok áthidalására történtek érdembeli próbálkozások, és ez rövid idő alatt érezte is a hatását. Első lépésként közösségi élet kialakítására törekedtek úgy kulturális, mint gazdasági téren. Sikerült a roma lakosságot bevonni a falu gazdasági életébe. A többségében szász és magyar földtulajdonosok önmagukban már nem képesek megművelni a mezőgazdasági területeket, ezért nagyszámban alkalmaztak románokat, így állandó jövedelemforráshoz juttatva őket, megelőzve konfliktushelyzeteket.

1994-ben történtek értelmiségi próbálkozások is, a kulturális szakadék áthidalására. Frieder SCHULLER németországi filmrendező előadásorozatát szervezett, amelyre előbb évente, majd két évente került sor, jeles hazai és külföldi művészek részvételével. A rendezvények ismertté tették a falut, elősegítették külföldi kapcsolatok kiépülését, miáltal a település jelentős anyagi támogatásban részesült.

c. Krizba

Krizba (Crizbav) a tíz barcasági csángó falu egyike, Brassó megyében, a barcasági síkság ÉNy-i szélén fekszik, román, magyar (barcasági csángó) és korábban szász többségű falvak szomszédságában (Szúnyogszék, Barcaufalu, Földvár, Hóltóvénny). Az első világháborút megelőzően je-

lentős román közösséggel rendelkező, magyar többségű település; mára, bár tudomásunk szerint az impériumváltást követően nem történt nagyobb méretű román betelepülés, betelepítés, a falu etnikai összetétele lényegesen megváltozott.

A falutól körülbelül 1 km-re helyezkedik el a Kutas nevű egykori cigánytelep, létrejötté valószínűleg a múlt század második felére tehető, a halotti anyakönyvek tanúsága szerint román anyanyelvű, görög-katolikus cigányok telepedtek meg itt először. Míg a falu területén lakó néhány cigány család földtulajdonnal rendelkezett, illetve kovácsként dolgozott, a kutasiak kosárfonók, seprűkötők, teknő- és fakanálfaragók, napszámosok.

A szocialista urbanizáció beindulásával a falu magyar és román lakosai egyre nagyobb számban vállalnak munkát és telepednek meg a környező városokban, és ezzel párhuzamosan a nyolcvanas évektől egyre több cigány család vásárol házat a falu területén, a beköltözés azonban csak a rendszerváltás után ölt jelentős méreteket. Az etnikai összetétel változásait az 1992-es népszámlálási adatok nem tükrözik reálisan, mivel a cigányok nagy része románnek vallotta magát. A statisztikai adatok szerint a krizbai lakosság 12,38 % -a cigány, becslésünk szerint az összlakosság mintegy 49%-a tartozik az említett etnikumhoz. A teljesen cigány lakosságú Kutasban egyetlen személy sem vallotta magát cigánynak. Kutast beszámítva a cigányok valós aránya mintegy 64% .

A falu előregedő magyar, román lakossága fenyegetettséget érez a cigány közösség részéről. A cigányok/nem cigányok közötti gazdasági kötelékek a szocializmusban jórészt felszámolódtak, és a rendszerváltás után, a megváltozott viszonyok között (a nem cigány lakosság előregedése, a cigány közösség létszámának jelentős növekedése, a falu gazdasági életét befolyásoló folyamatok stb.) kialakuló új, csökkenő kapcsolattrendszer nem képes biztosítani a különböző etnikumhoz tartozók együttműködését. A nem cigányok úgy érzékelik, hogy teljesen kiszolgáltatottak az övéktől eltérő kultúrájú közösséggel szemben, anyagi javukat, esetenként testi épségüket is veszélyeztetve érzik.

„Zonă de contact”, 1999 – primăvară (Raport preliminar) (Rezumat)

În primăvara anului 1999 Muzeul Național Secuiesc a inițiat un program de cercetare complexă în spațiul sud-est transilvănean, de geografie etno-culturală, concentrându-se la aspecte ale relațiilor interetnice, în special asupra problematicii comunităților de romi. Raportul preliminar de primăvară al programului definește obiectul și zona cercetării, stabilind metodologia și precizând prioritățile pe baza experiențelor acumulate până la această dată, în primul rând a unor cercetări de teren efectuate pe o probă reprezentativă (trei localități, referitor la care anexăm câte o scurtă evaluare). Cercetările vor continua cel puțin doi ani, și se va pune un accent deosebit pe prognostizare, în vederea căutării din timp a unor soluții la problemele conflictuale sociale și politice preconizate.

„Contact Zone”, 1999 – Spring (Preliminary Report) (Abstract)

In the spring of 1999, the Székely National Museum initiated a program of complex research in the southeastern part of Transylvania. This investigation concentrates on some aspects of inter-ethnic relationships, especially concerning the problems of the Roma communities, from an ethnic and cultural standpoint. The preliminary program of the spring defines the object of the investigation and its area, establishes the methodology and puts forward the basic priorities to the experiences accumulated so far, first of all over some land research on a representative probe (three localities). The research is going to continue for two more years at least, and a special stress will be laid on prognosis, in order to look in due time for some solutions to the possible social conflicts and political problems

